

Ч.Ядамсүрэн

Доктор (PhD)

Нийгмийн иргэнлиг харилцааг Монголд төлөвшүүлэх боломж

Монгол улсын хөгжлийн ирээдүй нь иргэний нийгэм мөн. Хүн төрөлхтний соёл иргэншлийн үнэт зүйлийн нэг иргэний нийгэм орчин үед дэлхийн дийлэнх улс орнуудын хөгжил дэвшлийн зорилго болж байгаа учраас нэгэнтэйгээр бодит амьдрал, нөгөөтэйгээр онолын сэтгэлгээний эрэл хайгуулын объект болжээ. XXI зууны хөгжил дэвшлийн гол хандлага-"иргэний ардчилсан хийгээд хүмүүнлэг нийгмийг цогцлуулан байгуулахыг эрхэм зорилго болгоно" гэж Үндсэн хуульд монгол орныхоо ирээдүйг тунхаглан зарласан билээ.

Иргэний нийгмийн тухай ойлголт. Эл ойлголт улс төр судлалын шинжлэх ухааны үндсэн категорийн нэг юм. Ойлголтын дотоод бүтэц, нийгмийн бусад хэсэгтэй ямар холбоо шүтэлцээтэй зэрэг судалгаа, шинжилгээг шаардсан асуудал олон. Иргэний нийгмийн генезис анх Эртний Грекийн сэтгэгчдийн бүтээл туурвилаас улбаатай. Эртний Грекийн сэтгэгч Аристотель "Төр" гэдэг сэдвээр хийсэн ярилцлагадаа иргэний нийгэм гэдэг ойлголтыг дэвшүүлсэн байна. Аристотель: иргэний нийгэмд улс төрийн хувьд зохион байгуулагдсан хамтын нийгэмлэгийн гишүүдийн хооронд хөдөлмөрийн хуваарт байх нь хүний хэрэгцээг хангах объектив нөхцөл юм. Мөн сэтгэгч Платон "Иргэний нийгэм", "Улс төрийн төр" ойлголтуудын харьцааг тодорхойлсон байна. "Иргэний нийгэм" гэдэг ойлголт Г.Гроций, Т.Гоббс, Дж.Локк, Ж-Ж.Руссо, Ш.Л.Монтескье нарын бүтээлд улам тодорхой, томруун тусгагджээ. Сэтгэгчид иргэний нийгэм болбоос иргэн, төрийн хооронд байгуулсан гэрээнд суурилсан, иргэдийн үүсгэл санаачилгын дүнд үүссэн нийгэмлэг, нөхөрлөл, хоршоо, холбоодын харилцаа, үйл ажиллагааны тогтолцоо мөн гэж тодорхойлж байв. Нийгмийн гэрээний үзэл санаанд үндэслэсэн "төрийн гэрээний үүсэл" гэдэг онолыг бас дэвшүүлсэн нь бүх иргэд хүсэл зоригоороо оролцдог төр л хууль ёсны төр юм гэдэг ойлголтод хүргэсэн байна. Энэ үзэл баримтлал хөгжсөөр төрийн төлөө ард түмэн биш, харин ард түмний төлөө төр гэсэн орчин үеийн үзэл баримтлалын үр хөврөл болсон юм. Германы суут сэтгэгч К.Маркс иргэний нийгэм бүрэлдэх анхдагч нөхцөл нь иргэдийн эдийн засаг, нийгэм, улс төрийн амьдралын бодит хэрэгцээ юм гэж үзээд иргэний нийгэм-төрийн харилцан шүтэлцээ болон харьцангуй бие даасан шинжийг тодорхойлсон байна.

Орчин үеийн улс төр судлалын шинжлэх ухаан иргэний нийгэм төлөвшлийнхөө анхны шатанд байна. Энэ нийгэмд хүний чөлөөт байдал хуулиар баталгаажиж, улмаар хүний бүтээгч, сэтгэгч үйл ажиллагаа илрэн дэлгэгдэнэ. Олон нийтийн үүсгэл санаачлагын байгууллага, нийгэмлэг, хамт олон, хамтлаг, нөхөрлөл, хоршоо нь иргэний нийгмийн төлөвшилтийн гол шинж мөн гэж үзэж байна.

Иргэний нийгмийн хүмүүнлэг шинж. Хүнийг өв тэгш хөгжүүлэх зорилго дэвшүүлдэг нь иргэний нийгмийн хүмүүнлэг шинжийн агуулга юм. Иргэдийнхээ эрүүл мэнд, боловсрол, хөдөлмөрлөх нөхцөл, амьдралын түвшний дээшлэлт, эрх чөлөөг хамгаалах нь иргэний нийгмийг хөлсний хөдөлмөрт суурилсан капиталист мөлжлөгийг бий болгохоос хамгаалах гол шинжийн нэг юм. Чөлөөт хөдөлмөрөөрөө иргэний нийгмийг байгуулах хүн баялгийн анхдагч байх учиртай. Чингэхлээр иргэний нийгмийг хүмүүнлэг болгоно гэдэг нь энэ нийгэмд хөлсний хөдөлмөр биш, чөлөөт хөдөлмөр, өнгө мөнгөний ноёрхол биш, эрх тэгш хөдөлмөрийн хүмүүсийн харилцаа хэвшин тогтохыг хэлнэ.

Иргэний нийгмийн ардчилсан шинж. Иргэний нийгмийн ардчилсан шинж нь төрийн засаглалын эхлэл нь ард түмэн мөн гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, тэгш эрхийн зарчимд суурилсан улс төр, төрийн байгууллын мөн чанараар тодорхойлогдоно. Төрийн хийгээд нийгмийн хэргийг удирдахад иргэдийн сонголт, хүсэл эрмэлзэл анхдагч

роль гүйцэтгэвэл ардын эрхт ёс (ардчилал) сонгодог утгаараа хэрэгжинэ. Иргэний нийгэмд эрх зүйт төр төлөвшинэ. Энэ нь хуулийг дээдэлсэн төр, иргэний харилцаа, үйл ажиллагааны тогтолцоо бий болно гэсэн үг. Эрх зүйт төрийн онцлог шинж нь хуулийг дээдлэх ёс юм. Хуулийг дээдэлнэ гэдэг нь хуулийн ноёрхол тогтохыг хэлнэ. Ардчилал, төр хоёр хамт үүсэн лүгээ адил нийгмийн хөгжлийн оргил дээд шатанд төр “мөхнө”. Ардчилал ч алга болох зүй тогтолтой. Учир нь ардчилал бол төрийн байгууллын нэг хэлбэр юм. Энэ утгаар авч үзвэл ардчилал алга болно. Харин ард түмэн мөнхөд байх учир ард түмний эрх дарх, ардын эрх ёс (ардчилал) амилан хэрэгжсээр байх болно. «Ардчиллын голт зүрх нь ардын эрхт ёс, хуулийг дээдлэх ёс, ард түмний засаглал юм» (Ж-Ж.Руссо). Энэ нь чухамдаа ардчиллын альфа ба омега, мөн чанарыг ард түмний засаглалын бодит хэрэгжилтээр хэмжих хөгжлийн тийм үе шат иргэний нийгэмд биелнэ гэсэн үг юм. Засаглал хязгаартайн адил ардчилал ч бас хязгаартай. Монгол улсын хэмжээнд ардчиллын хязгаар нь Үндсэн хуулийн хүрээнд хэрэгжинэ. Газар зүй, орон зайн хувьд ардчилал нь Монгол улсын нутаг дэвсгэрт биелнэ. Энэ нь дэлхийн улс орон бүр өөр өөрийн Үндсэн хуультай, засаглалтай байдгаар тайлбарладаггүй.

Монгол оронд иргэний нийгмийг төлөвшүүлэх асуудалд. Монгол оронд иргэний нийгэм төлөвшилтийнхөө эхний шатанд байна гэдэг нь хөгжлийн процесс эхлэл, төлөвшилт, өрнөлтийн үе шаттай байдгийг иш үндэс болгож байгаа томъёолол юм. Манай улс социалист бүтээн байгуулалтын шатнаас зах зээлийн харилцаатай иргэний нийгмийг байгуулах хөгжлийн сонголт хийж замнасаар даруй арав гаруй жил болж байна.

Энэ замыг сонгохдоо капиталист мөлжлөгийн аргаар биш, нийгмийн чиглэлтэй, хүмүүнлэг аргаар иргэний нийгмийг байгуулахаар зорьсон билээ. Хөгжлийн түүхээс авч үзэхүй капиталист зах зээл нь даруй 50 гаруй жил хөгжин байж төлөвшилтийн шат туулжээ. Түүхэн эрин үе өөр байсан хэдий ч өндөр хөгжилтэй гэгдэж байсан тэр үеийн Европын орнууд хүний амьдралын бүхий л үеийг капиталист зах зээлийн харилцаанд өнгөрүүлжээ. Шинэ эрин үед манай орон зай, цаг хугацааны хувьд иргэний нийгмийг хурдан байгуулах нь бодитой хэдий ч арав хорин жилд төвлөрүүлж чадахгүй. Иргэний нийгэм нь эхлэлийн төлөвшилтийн, өрнөлтийн зохих шатуудыг дамжиж баймааж нь цогцлон байгуулагдана. Монгол орон иргэний нийгмийг байгуулах эхний шат-төлөвшилтийн шатанд хөгжиж байгааг амьдралын гол хүрээнүүдэд авч үзье. Нийгмийн хөгжиж дэвших суурь хүрээ-**эдийн засгийн тухайд бол**, манай орон төрийн зохицуулалттай, нийгмийн баримжаа бүхий зах зээлийн харилцаанд шилжиж байна. Олон хэлбэрийн өмчийн харилцаа тогтов. Эдийн засгийг тогтвортой хөгжүүлэх материаллаг үндсийг зах зээлийн харилцаанд тохирсон загвараар бий болгох зорилтыг шийдвэрлэх нь төлөвшилтийн шатны үндсэн шинж юм. **Нийгмийн хүрээнд** гэвэл, иргэдийн эрх, эрх чөлөө, амьдрал, хөдөлмөрлөх нөхцөл, эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хамгаалал нь хуулиар баталгаажив. Иргэдийг бүх талаар хөгжүүлэх, зорилт төрийн нийгмин бодлогын цөм, улс орны хөгжлийн зорилго, баялгийн хэмжүүр болох орчин нөхцөл бүрдэж эхэлж байна. **Улс төрийн хүрээнд** бол манай оронд парламентын засаглал тогтлоо. Олон намын тогтолцоо төлөвшиж байна. Шууд ба төлөөллийн ардчилал практикт хэрэгжиж хэвшив. Засаглалыг хуваарилах зарчмын дагуу улс төрийн тогтолцоо бүрдлээ. Томилолтын зарчим сонголтын зарчимд халаагаа өгч байна. Эрх зүйн шинэчлэл үргэлжиж байна. **Оюуны амьдрал** улам бүр либералчлагдаж, сэтгэлгээний хэвшмэл загвараас плюралист сэтгэлгээнд шилжиж байна. Дорно, Өрнийн соёл иргэншлийн харилцан нөлөөлөх, харилцан нэвтрэлцэх үйл явц манай амьдралд хэвшиж байна. Үндсэний соёл, шинжлэх ухаан, боловсрол уламжлал, шинэчлэлийн жамаар хөгжиж байна. Олон улсын харилцаанд манай улс идэвхитэй байр суурь баримталж, гадаад орон зайгаа тэлж өргөжүүлнэ. Эх газрын ба далайн чанад дахь улс орнуудтай харилцаагаа өргөжүүллээ. ОХУ, БНХАУ-тай уламжлалт найрамдал, хамтын ажиллагаагаа гүнзгийрүүлсээр байна.

Монгол оронд иргэний нийгмийг байгуулах үйл явц эхний, төлөвшилтийн шатанд байгааг тодорхойлогч хүчин зүйл нь “шилжилтийн үе” юм. Шилжилтийн үе нь зах зээлийн харилцааны төлөвшилтөөр биш, иргэний нийгмийн төлөвшилтөөр

тодрхойлогдоно. Учир нь зах зээлийн харилцааг ямар зарчмаар төлөвшүүлэхийг иргэний нийгмийн шинж тодорхойлно. Иргэний нийгмийг орон, цагийн хувьд зах зээлийн харилцаанаас түрүүлж төлөвшүүлнэ. Үүнд Монгол оронд иргэний нийгмийн төлөвших онцлог оршино. Хотол олныг боолчлолд оруулахгүй хөлсний хөдөлмөрийн гинжинд байлгахгүй, нийгмийг баян ба ядуу, дарлагч ба дарлагчдын туйлд хуваахгүй харин хүмүүнлэг, ардчилсан зарчмаар хөгжүүлж иргэний нийгэмд хүргэх нь монгол орны хөгжлийн чиг шугам юм. Глобалчлалын эринд дэлхийн улс орнуудын чөлөөт хөгжлийн мөн чанар ч үүгээр тодорхойлогдоно.